

KRZYSZTOF TUNIA

GROBY KULTURY CERAMIKI SZNUROWEJ W KRZYŻU, WOJ. KIELCE

Celem artykułu jest przedstawienie materiałów uzyskanych podczas ratowniczych badań w Krzyżu, gm. Czarnocin, woj. Kielce, na stanowisku 1.

Stanowisko – położone na terenie zachodniomałopolskiej wyżyny lessowej – znajduje się w obrębie połogi, szerokiej wierzchowiny działu wodnego pomiędzy Nidzicą a Nidą, lewobrzeźnymi dopływami Wisły. Fragment wierzchowiny, na której je zlokalizowano, od zachodu i południa odwadniają źródłiskowe partie bezimiennych dopływów Nidzicy, a od wschodu i północy dopływów Nidy. Bezwzględna wysokość stanowiska wynosi około 255 m n.p.m. Znajduje się ono w zachodniej części wsi Krzyż, bezpośrednio na północ od drogi wiodącej z centrum Krzyża ku Działoszycom (ryc. 1). Informację o stanowisku uzyskano od Józefa Stępnia, który przekazał wiadomość, iż podczas kopania fundamentów pod budynek gospodarczy na jego parceli¹, znaleziono zabytki archeologiczne.

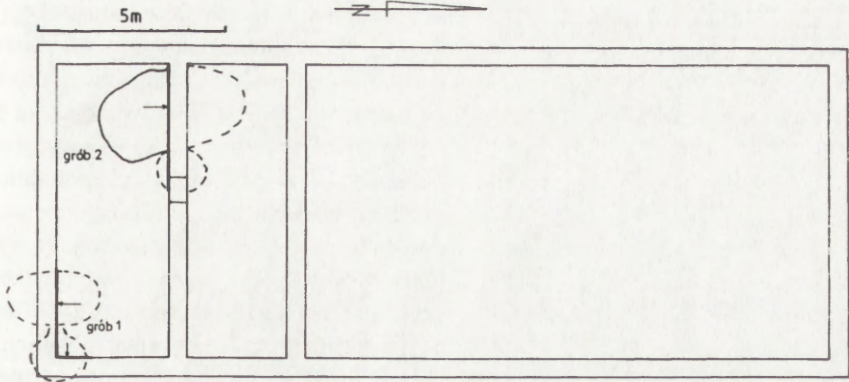
Podczas badań ratowniczych – w sierpniu i wrześniu 1986 roku – ustalono, iż w czasie budowy natrafiono tam na dwa groby, które w znacznej mierze uległy zniszczeniu. Prawie całkowicie zniszczony został grób 1, odkryty pod południowo-wschodnim narożnikiem budynku (ryc. 2). Na podstawie analizy profili zachowanych w wykopie fundamentowym stwierdzono, iż był to grób niszowy (ryc. 3). Jego szyb wejściowy posiadał kształt cylindryczny o średnicy około 150 cm i płaskie dno zagłębione do 80 cm od współczesnego poziomu ziemi. Na zachód od niego znajdowała się nisza grobowa o szerokości (E–W) 140 cm i wysokości 60 cm. Dno niszy położone było na głębokości 140 cm. Północna jej część (oraz północno-zachodnia partia szybu wejściowego) uległa całkowitemu zniszczeniu podczas wybierania ziemi z południowej, podpiwniczonej

¹ Obecnie własność jego córki i zięcia – Krystyny i Zbigniewa Fucia.

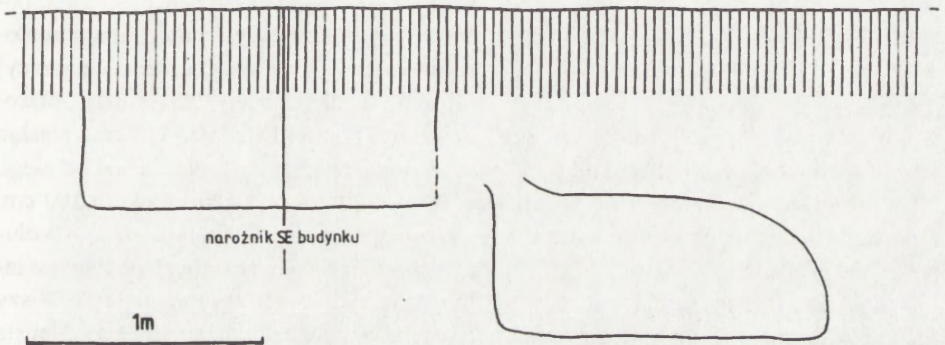
Ryc. 1. Krzyż, woj. Kielce. Położenie stan. 1.

Fig. 1. Krzyż, Kielce province. Location of site 1.

Ryc. 2. Krzyż, woj. Kielce. Grób 1 i 2, usytuowanie w obrębie budynku gospodarczego.

Fig. 2. Krzyż, Kielce province. Grave 1 and 2 within the auxiliary farm building.

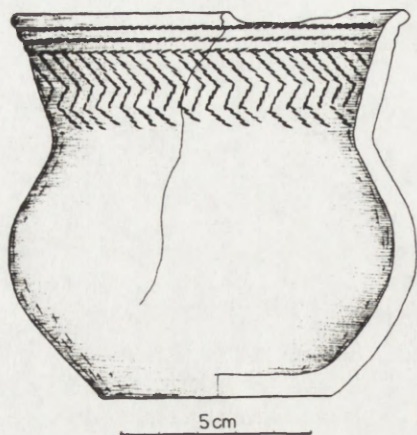

Ryc. 3. Krzyż, woj. Kielce. Grób 1, profil.

Fig. 3. Krzyż, Kielce province. Grave 1, cross-section.

strony budynku. Z niszy grobowej – w miejscu rozcięcia jej przez fundament – pochodzi puchar o zdobionej szyi (ryc. 4). Posiada on wysokość 10 cm, taką samą średnicę krawędzi, maksymalną średnicę brzuśca 10,5 cm i średnicę dna 6 cm. Pod krawędzią zdobioną jest trzema liniami odcisków sznura, poniżej których znajduje się poziomo rozwinięty motyw tzw. półtora jodełki, wykonany identyczną techniką. Naczynie posiada gładkie jasnobrązowe powierzchnie z ciemniejszymi plamkami, przełom barwy czarnej, a wykonane zostało z gliny o domieszce drobnoziarnistego tłuczniaka ze stosunkowo sporą ilością miki. Z grobu tego pochodzą też fragmenty trzonów ludzkich kości długich – udowej, piszczelowej oraz przedramienia (?), należących zapewne do osobnika młodego (poniżej 15 lat)². Naczynie i kości uzyskano od właściciela posesji.

² Ekspertyza dr Elżbiety Gleń-Haduch z Zakładu Antropologii Instytutu Zoologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Ryc. 4. Krzyż, woj. Kielce.
Grób 1, puchar.

Fig. 4. Krzyż, Kielce province.
Grave 1, the cup.

Na grób 2 – będący także konstrukcją niszą – natrafiono w południowo-zachodniej partii budynku podczas kopania rowu pod jego fundament stanowiący równocześnie północną ścianę piwnicy (ryc. 2). W trakcie prac budowlanych zniszczeniu uległa południowa część szybu wejściowego oraz górne partie południowej części niszy grobowej. W trybie prac ratowniczych wyeksplorowano tylko jej część przydenną (o miąższości 20–25 cm), uzyskując interesujący inwentarz. Nie można jednak wykluczyć, iż część zabytków uległa zniszczeniu podczas kopania rowu fundamentowego, lub znajduje się (łącznie ze szkieletem) w przyległej od północy, niepodpiwniczonej – w trakcie badań – partii budynku. Widoczny w wykopie fundamentowym (i później, na północnej ścianie piwnicy) profil grobu ukazuje jego “klasykzną”, niszową

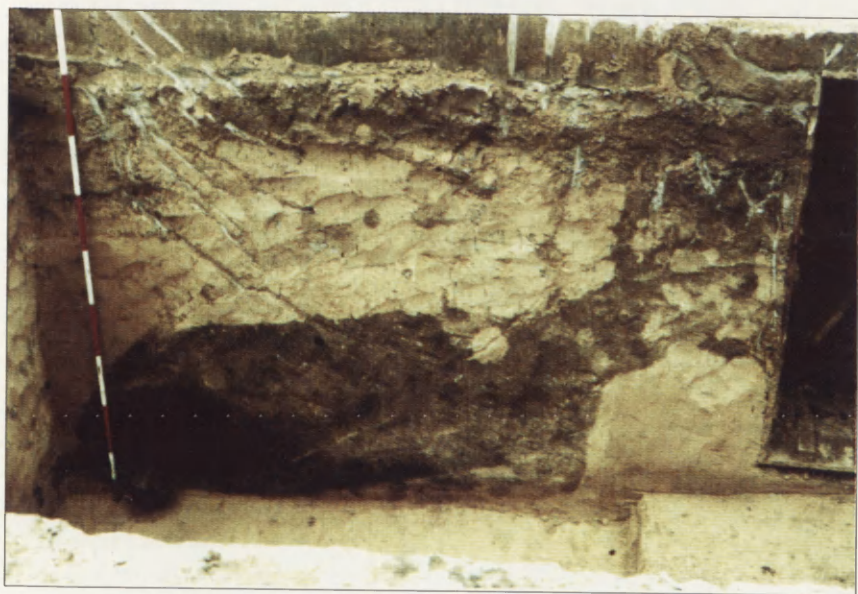
wą formę (ryc. 5, 6, 7). Cylindryczny szymb wejściowy posiadał średnicę 115 cm i płaskie dno na głębokości około 90 cm od współczesnej powierzchni ziemi. Na zachód od niego znajdowała się nisza grobowa o szerokości (W–E) 220 cm i wysokości około 100 cm. Dno sięgało głębokości około 210 cm. Szymb z niszą połączony był korytarzykiem o długości około 20 cm i wysokości 35 cm. Nisza, a zapewne i szymb, zostały po pochówku intencjonalnie zasypane szarą, humusową ziemią z licznymi bryłkami żółtego lessu. Niszy nie udało się zapełnić do samego stropu i niewielka, zapewne kilkucentymetrowa, pusta przestrzeń uległa później zasypniui podczas tąpnięcia znajdującego się nad nią bloku calca lessowego, czego dowodzą znajdujące się w nim spękania zapełnione (później) szarym humusem.

Na dnie zachodniej części niszy znaleziono zestaw wyposażenia grobowego (ryc. 8). Jedynym zabytkiem ceramicznym była dwuuszna amfora o wysokości 20 cm, średnicy krawędzi 13–13,5 cm, maksymalnej średnicy brzuśca 20 cm i średnicy dna 9,5 cm (ryc. 9:c). Na szyi naczynia znajdują się dwie niestarannie wykonane listwy o nieregularnym półowalnym przekroju, czasami zbliżonym do trójkątnego, lepiej lub gorzej widoczne w różnych partiach przebiegu. Krawędź naczynia nierówna, w niektórych miejscach lekko wywinięta na zewnątrz. Poniżej szyi, w górnej partii brzuśca, są dwa, symetrycznie rozmieszczone, poziomo przekłute ucha. Powierzchnie jasnobrązowe, z ciemniejszymi przebarwieniami. Przełom barwy czarnej. Na powierzchniach, szczególnie w dolnej partii brzuśca, widoczne są generalnie poziome, czasami lekko ukośne, ślady oglądania. Na południe od zwartego skupienia wyposażenia znajdował się topór o długości 13,5 cm, łukowatym ostrzu i asymetrycznie usytuowanym otworze o średnicy 2,3 cm, wykonany ze skały barwy czarnoszarej z jasnymi smużkami (ryc. 9:a). Mikroskopowa obserwacja preparatu proszkowego pozwoliła stwierdzić, iż jest to amfibolit

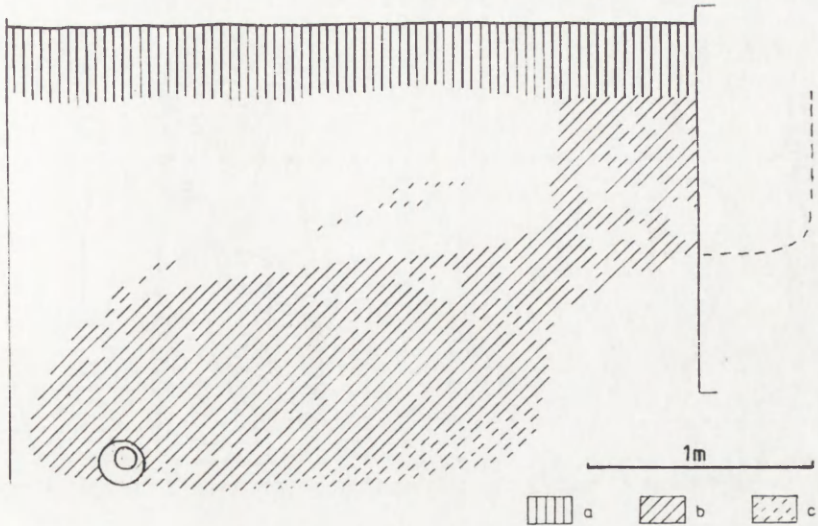
Ryc. 5. Krzyż, woj. Kielce. Grób 2, profil i zarys południowej części przydennej warstwy niszy grobowej. Fot. K. Tunia.

Fig. 5. Krzyż, Kielce province. Grave 2, cross-section and outline of southern part of the bottom of the grave niche. Photo K. Tunia.

Ryc. 6. Krzyż, woj. Kielce. Grób 2, profil. Fot. K. Tunia.

Fig. 6. Krzyż, Kielce province. Grave 2, cross-section. Photo K. Tunia.

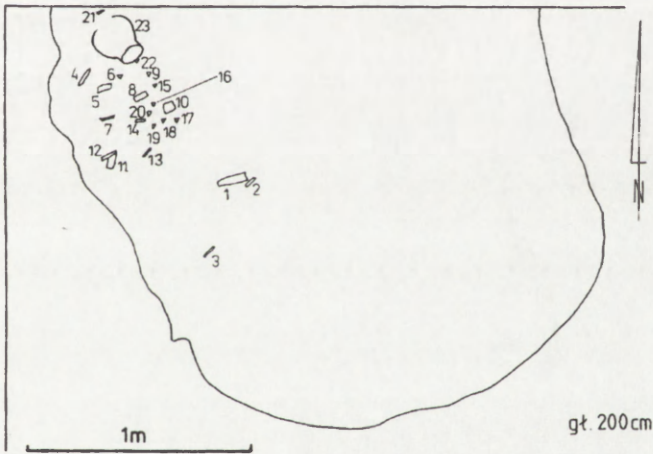

Ryc. 7. Krzyż, woj. Kielce. Grób 2, profil:

a – humus, b – wypełniko barwy ciemnoszarej, c - wypełniko barwy szarej.

Fig. 7. Krzyż, Kielce province. Grave 2, cross-section:

a – humus, b – dark grey filling, c – grey filling.

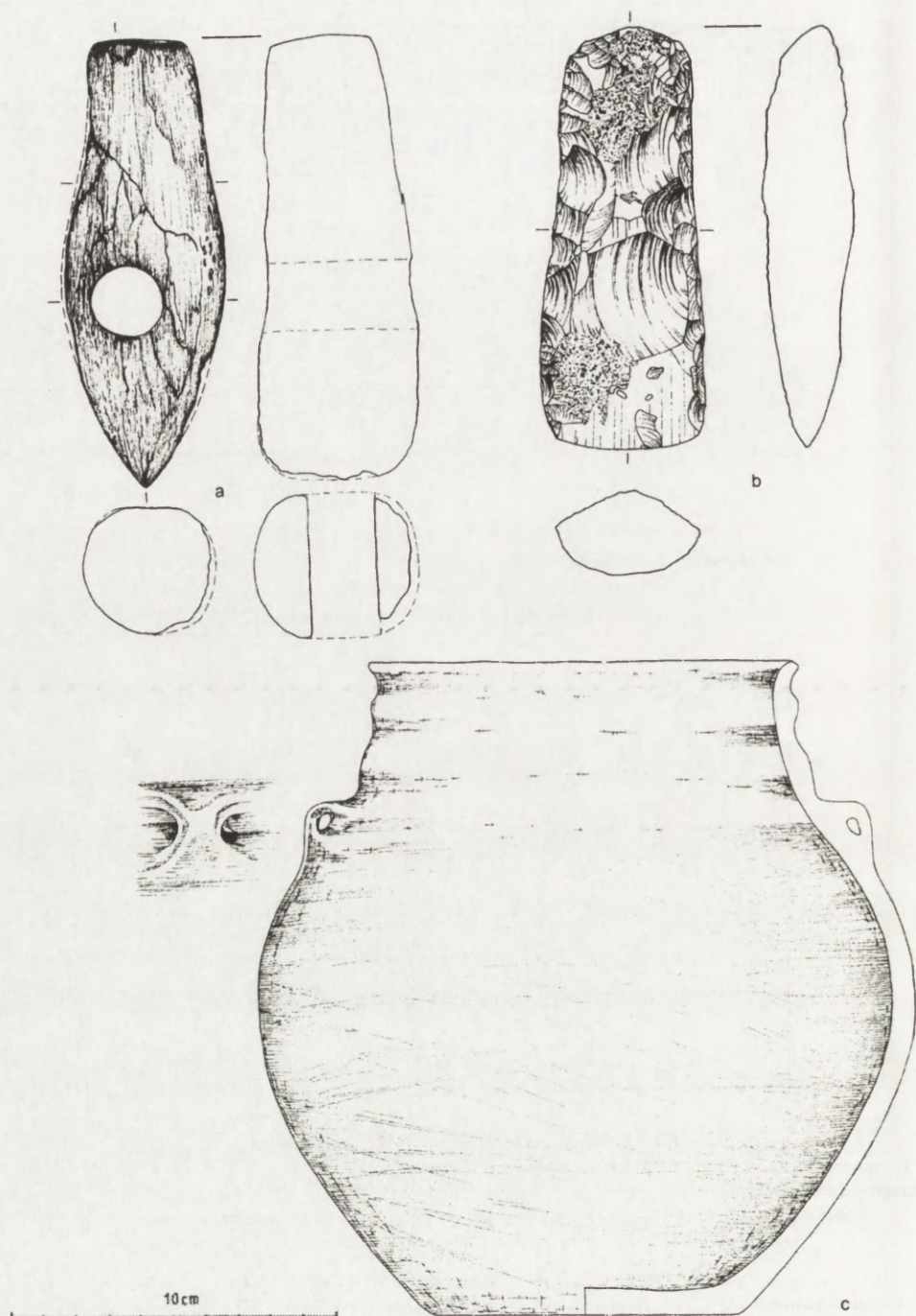

Ryc. 8. Krzyż, woj. Kielce. Grób 2, inwentarz:

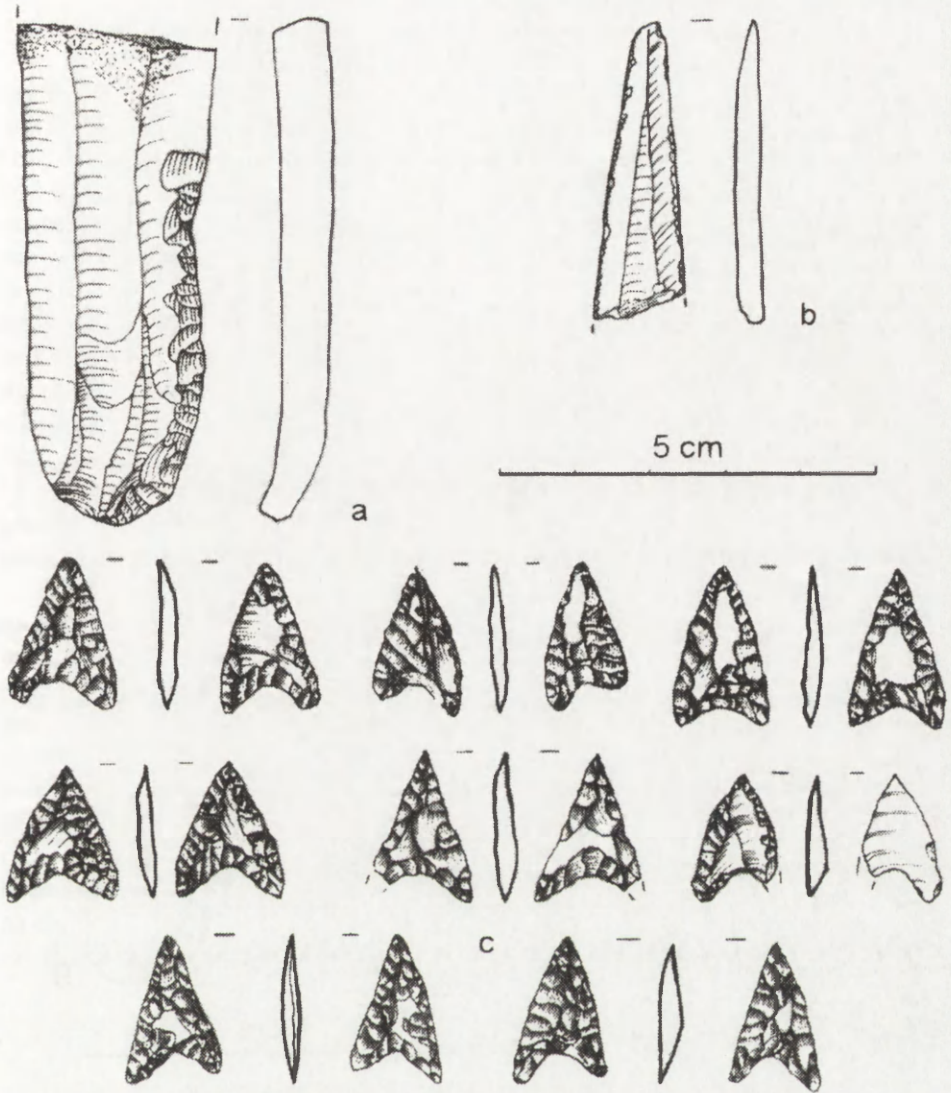
– topór kamienny; 2, 3 – retuszowane fragmenty wiórów krzemiennych; 4, 5, 7, 8, 10, – odłupki i wióry krzemienne; 11 – sickiera krzemieniana; 12 – fragment rogu; 13 – drzazga kostna lub rogowa; 14 – fragment kości zwierzęcej; 6, 9, 15–20, 22 – krzemienne groty strzał i dwustronnie retuszowany odłupek (półprodukt grotu?); 21 – retuszowany fragment krzemienia; 23 – amfora gliniana.

Fig. 8. Krzyż, Kielce province. Grave 2, inventory:

– stone hammer-axe; 2, 3 – fragments of retouched flint blades; 4, 5, 7, 8, 10 – flint flakes and blades; 11 – flint axe; 12 – piece of antler; 13 – bone or antler piece; 14 – fragment of animal bone; 6, 9, 15–20, 22 – flint arrowheads and bifacially retouched flake (unfinished arrowhead?); 21 – retouched flint piece; 23 – clay amphora.

Ryc. 9. Krzyż, woj. Kielce. Grób 2, inwentarz: a – topór, b – sickiera, c – amfora.
 Fig. 9. Krzyż, Kielce province. Grave 2, inventory: a – hammer-axe; b – axe; c – amphora.

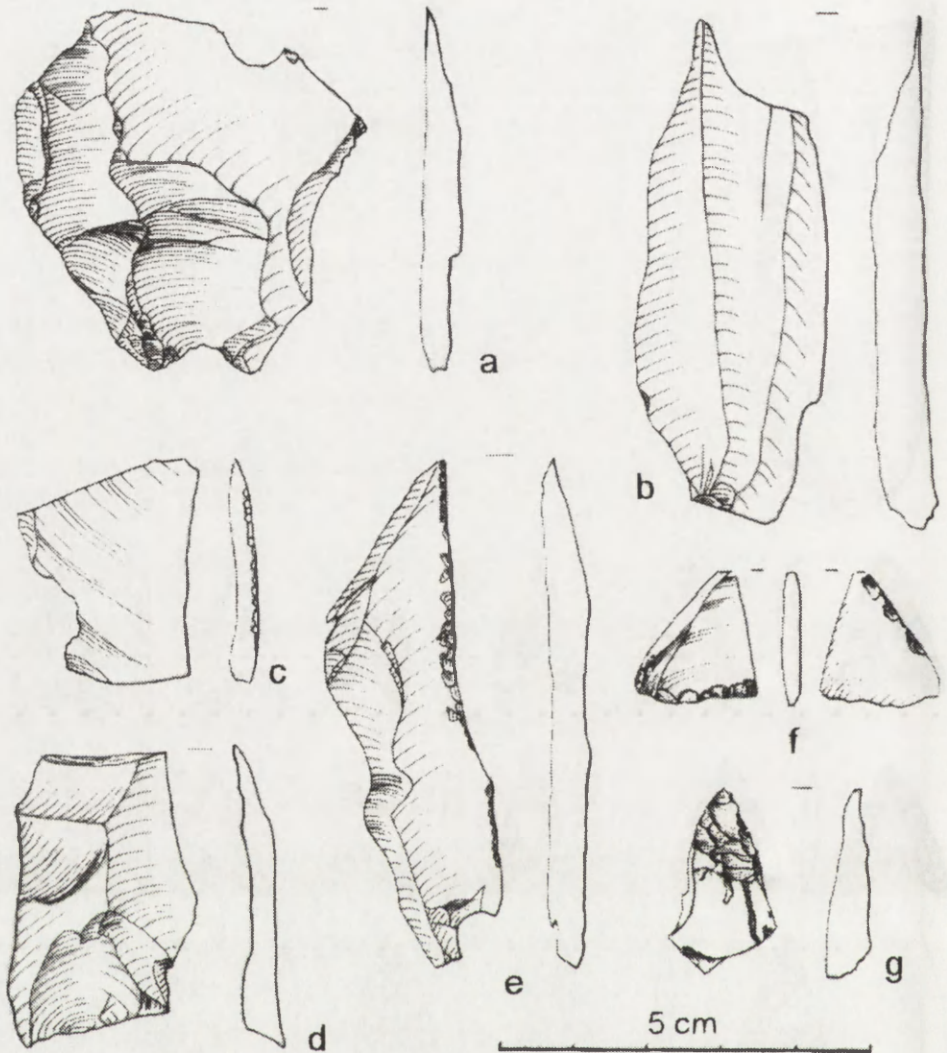

Ryc. 10. Krzyż, woj. Kielce. Grób 2, inwentarz: a, b – retuszowane fragmenty wiórów; c – grotty strzał.

Fig. 10. Krzyż, Kielce province. Grave 2, inventory: a, b – fragments of retouched blades; c – arrowheads.

hornblendowo-biotytowy ze skaleniami, o teksturze równoległej. Skład minerałów i ich układ w skale wskazuje, że surowiec ten nie był odpowiedniej jakości do wykonania tego rodzaju narzędzia³. Było to przyczyną silnego zniszczenia jego powierzchni (por.

³ Ekspertyza prof. dr hab. inż. Macieja Pawlikowskiego z Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie.

Ryc. 11. Krzyż, woj. Kielce. Grób 2, inwentarz:

a-c – odłupki i wióry; f – dwustronnie retuszowany odłupek; g – retuszowany (?) fragment krzemienia.

Fig. 11. Krzyż, Kielce province. Grave 2, inventory:

a-c – flakes and blades; f – bifacially retouched flake; g – retouched (?) flint piece.

Buko, Ścibior 1991, s. 117, ryc. 4:b). W pobliżu topora leżał fragment częściowo retuszowanego wióra z krzemienia czekoladowego (ryc. 10:a), a około 30 cm na południowy wschód od niego fragment wióra z tegoż surowca, z nieznacznym (użytkowym ?) retuszem na krawędziach (ryc. 10:b). W obrębie skupienia zabytków wokół amfory znajdowały się trzy odłupki i dwa wióry z krzemienia czekoladowego (ryc. 11), pochodzące

z rdzenia jednopiętowego. Dwa okazy posiadały nieregularny retusz na jednej z krawędzi (ryc. 11: c, e), jeden zaś (półprodukt grotu strzały ?) retuszowany był zarówno na stronie górnej jak i dolnej (ryc. 11:f). Znalaziono tam też osiem sercowatych grotów strzał z obustronnym (z jednym wyjątkiem) retuszem, wykonanych z krzemienia czekoladowego (ryc. 10:c). Część z nich miała zagładzone ostrza (por. Drobnowicz 1979, s. 91–94), być może dowód noszenia strzał w skórzanym kołczanie. Wśród wzmiankowanych wyżej wyrobów z krzemienia czekoladowego wyróżniają się dwie odmiany tegoż surowca. W obrębie opisywanego skupienia natrafiono również na spedolitowany fragment krzemienia jurajskiego, być może z intencjonalnymi odbiciami (ryc. 11:g), niewielki fragment kości zwierzęcej, zniszczony fragment rogu, drzazgę kostną lub rogową (pozostałości narzędzi ?)⁴ oraz dwuścienną siekierę krzemienią. Siekiera (ryc. 9:b), wykonana z ciemno-szarego plamiastego krzemienia turońskiego o korze w typie krzemieni z Janikowa⁵, posiada długość 13 cm, nieregularny soczewkowaty przekrój poprzeczny oraz ślady gładzenia przy lekko łukowatym ostrzu oraz w partii środkowej.

Analiza wypełniska przydennej partii niszy grobowej wykazała – w próbie o pojemności 1200 cm³ – obecność pięciu fragmentów węgla drzewnych, reprezentujących następujące taksony: *Pinus silvestris* – 4 fragmenty, *Tilia sp.* – 1 fragment⁶.

Opisany zespół zabytków posiada zestaw cech identyfikujących go jako wyposażenie grobowe kultury ceramiki sznurowej. Większość zabytków znajduje analogie w znanych inwentarzach grupy krakowsko-sandomierskiej tej kultury, a różnice mieszczą się w przyjętej skali odmienności (Machnik 1966; 1979, s. 392, 404). Pewnym tylko wyjątkiem jest – opisany wyżej – motyw zdobiący szyję amfory pochodzącej z grobu 2. Nawiązuje on do sposobu zdobienia niektórych amfor pochodzących być może ze starszej fazy kultury ceramiki sznurowej, znanych z Kulczyc, raj. Sambor i Balic, raj. Mościska w obwodzie lwowskim, na Ukrainie (Свешніков 1974, s. 35–38, ryc. 6: 1, 6, 14; Machnik 1997, ryc. 5: 1). Opisane groby są pozostałością zapewne niewielkiego (rodzinnego ?) cmentarza ludności wspomnianej kultury, które to obiekty są nie tak znowu rzadko odkrywane na obszarach wyżyn lessowych zachodniej Małopolski.

*Instytut Archeologii i Etnologii PAN
Oddział w Krakowie*

⁴ Ekspertyza mgr Grażyny Goduli z Muzeum Archeologicznego w Krakowie.

⁵ Ekspertyza dr Janusza Budziszewskiego z Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

⁶ Ekspertyza dr Marii Lityńskiej-Zając z krakowskiego Oddziału Instytutu Archeologii i Etnologii PAN.

BIBLIOGRAFIA

- Buko Andrzej, Ścibior Józef
 1991 *Zespól grobowy starszej fazy kultury ceramiki sznurowej z Kleczanowa koło Sandomierza*, Spraw. Arch., 43, s. 115–126.
- Drobniewicz Barbara
 1979 *Analiza traseologiczna wyrobów krzemiennych z cmentarzyska kultury ceramiki sznurowej w Koniuszy, woj. Kraków*, Spraw. Arch., 31, s. 91–94.
- Machnik Jan
 1966 *Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce*, Wrocław–Warszawa–Kraków.
 1979 *Krag kulturowy ceramiki sznurowej*, [w:] W. Hensel (red.), *Prahistoria ziem polskich, II – Neolit*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, 1979, s. 337–411.
 1997 *Zwei Entwicklungswege der Schnurkeramikkultur in den Flussgebieten der oberen Weichsel, Bug und Dnestr*. [w:] *Early Corded Ware Culture. The A-Horizon – fiction or fact?*, Archaeologiske Repporter, 2, Esbjerg, s. 147–156.
- Свешніков Игорь Кириллович
 1974 *Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III – на початку II тисячоліття до нашої ери*, Київ.

KRZYSZTOF TUNIA

GRAVES OF THE CORDED WARE CULTURE
AT KRZYŻ, KIELCE PROVINCE

(Summary)

The paper presents the material obtained during rescue excavations of the Corded Ware culture cemetery at Krzyż, Czarnocin commune, Kielce province. The cemetery is located on Loess Uplands of Western Little Poland, on broad watershed between Nidzica and Nida rivers - left-hand tributaries of Vistula.

Rescue excavations in 1986 revealed that during construction works two graves had been opened and damaged. Analyses of grave cross-sections and grave inventories indicate that they belong to the so-called Kraków-Sandomierz group of the Corded Ware culture. Exceptional to some extent is a double-ledge ornament on the neck of the amphora from grave 2, probably related to similar ornamental motifs of the older phase of the Corded Ware culture. Construction of both were of the niche type. Inventory of grave 1 was destroyed, save of a cup ornamented with cord impression. Grave 2 was furnished with amphora, stone axe, flint axe, 2 retouched flint blades, 6 flakes, retouched flint piece, and 8 heart-shaped arrowheads. In the bottom part of the niche charcoal pieces belonging to *Pinus silvestris* and *Tilia* sp. have been found.

Translated by Jerzy Kopacz